

Политическото мислене – фактор за неуспеха на българския икономически преход

доц. г-р Александър Тасев

Институт за икономически изследвания – БАН

GSM: 003590888703950

e-mail: barein@sbfianet.net; barein@abv.bg

Резюме: Целта на статията е да се акцентира върху водещата роля на политическия фактор за управлението и развитието на българската икономика в периода на прехода. Направени са следните основни изводи:

- след промените от края на 1989 г., двадесет и две години по-късно, България – като цяло, по показателите икономически и социален просперитет е на последно място в ЕС и в този смисъл преходът ни е неуспешен;
- политическото мислене и управление е водещ фактор за неуспеха на българския икономически преход;
- на България ѝ трябва рационална и нестандартна прагматична икономическа програма и съответстваща програма за администрирането ѝ, за да излезе по-бързо от незавидното си икономическо и социално положение Такава програма трябва да бъде консенсусна за всички политически сили и да се изпълнява от тях, когато са на власт.

Ключови думи: политическо мислене, икономически преход, структурна реформа, инвестиционен климат, Еврозона, Евро плюс, Европа 2020.

JEL: H10, O10.

Основните цели на българското общество след 1989 г. бяха демокрация, пазарни отношения, икономически и социален просперитет. Какви са резултатите 22 години по-късно? С известни уговорки може да се приеме, че в България има демокрация и пазарни отношения. Но икономически и социален просперитет няма. Като цяло по тези показатели България е на последно място не само в ЕС, но и в Европа.

Потенциалът на една икономика може реално да се оцени чрез обемите и структурите на износа и вноса. Индексите на физическите обеми на българския износ за периода 1986-2008 г., на база съпоставими цени, реален курс на лева към щатския долар и с отчитане на средногодишното обезценяване на долара като световна търговска валута за същия период, показват¹:

- след върховете за износа години 1986-1988 г. следва бърз срив и най-ниско

¹ Тасев, Ал., Съпоставимостта в статистическите времеви редове на външнотърговския стокообмен на България в периода 1986-2006 г., сп. „Икономическа мисъл“, кн. 3., 2011 г., с. 42-67.

равнище на физическия му обем за 1991 г. – 52,4 % спрямо 1988 г.;

- започва ръст на износа от 1992 г. до 2008 г., който след 2000 г. е устойчив и с високи темпове на растеж – средногодишно над 20 %.

Въпреки тази положителна тенденция износьт достига покупателната сила на доларовия си еквивалент от 1986-1988 г. едва 2005-2006 г. Очевидно е, че по този показател българската икономика след 20 години преход няма съществен ръст. В периода след 2000 г. вносьт непрекъснато изпреварва износа и за 2008 г. отрицателното търговско салдо достига близо 15 милиарда щ.долара.

Бързият и ефективен просперитет на една икономика винаги се свързва с високотехнологични и с висока добавена стойност производства. Към 2008 г. износьт на високотехнологични стоки е само 3-3,5 %, а заедно на високотехнологичните и с висока добавена стойност стоки е между 7 и 8 %. Останалите 92 % са с ниска добавена стойност. Официално в Евростат българската промишленост се води специализирана в производство на цветни метали и химически продукти – тези производства са с ниска добавена стойност, силно замърсяващи околната среда и са напълно зависими от вноса на енергоносители, суровини и материали.

Водещи фактори за сегашното състояние на икономиката са:

- **Наследството – материално и политическо.** На политическото наследство

дължим по-голямата беда – източването и ликвидирането на по-голямата част от държавните фирми и закъснялата със седем години структурна реформа и, разбира се, още много други негативи, като начина на приватизиране на банковата система, застраховането и др.

- **Начинът на политическото и управленското мислене от началото на прехода, което не се е променило и до ден днешен**². На икономическото развитие на България се гледа концептуално като в основата му стоят добре познати и най-общо формулирани цели като: „по-малко държава“, „пазарът решава всичко“ и „членство в НАТО и ЕС“. **Никое правителство не направи цялостна икономическа програма за ефективно развитие и съответните точни разчети за изпълнението ѝ.** Тук изключвам шоковата икономическа програма от 1997-1999 г. на правителството на ОДС, чрез която в същия период се постигна финансова стабилност и бърза структурна реформа. **В следващите години икономическата програма на ОДС трябваше да претърпи положително развитие в посока създаване на конкурентен инвестиционен климат и привличане на стратегически инвеститори. Това обаче не се случи.** Правителствата от 2000 г. нататък управляват на основата на вече набраната инерция от периода 1997-1999 г., без съществени промени в икономическата политика на България.

С такова управленско мислене няма да се извърши никаква сериозна промяна в близко бъдеще в икономическото, а от там и в социалното развитие на България.

Ще продължим нататък под формата на целенасочени въпроси за това, какво се случи

² Тасев, Ал., Водещи фактори за състоянието на външотърговския стокообмен на Р. България в периода 1988-2003 г., сп. „Икономически изследвания“, кн. 3, 2006 г., с. 149-177.

В България, от началото на прехода до сега. Отговорите на тези въпроси водят едновременно до **политическото и управленско мислене**.

Редно е да започнем с въпроса *какви производствени и човешки ресурси наследихме в икономиката от тоталитаризма?* Всичко ли беше негодно за използване или определени хора успяха да ни го внушат?

Защо закъсня структурната реформа – почти седем години след Чехия, Полша и Унгария? *Какви са последствията от това закъснение и кой се облагодетелства от него?* Не напомнят ли много точно първите години на прехода (1990-1996 г.) в България на модела за плячкосване на Русия по времето на Елцин? От там е взета схемата за приватизация на печалбата на държавните предприятия, чрез заставане на входа и изхода им и овладяването на банковата система и застраховането.

Защо Законът за собствеността и ползване на земеделските земи е с грешна философия и кой се възползва от това? Какви са последствията за българското селско стопанство?

Защо и до ден днешен в България няма стратегически инвеститори? Случайно ли е, че има очевидна политика за недопускане на западни инвеститори през последната социалистическа петилетка (Завода за тежко машиностроене в Радомир и „Кобе стийл“³), а и след това?

Защо беше стартирана приватизацията в България през 1997 г. и проведена в следва-

щите години, без да се осигурят допълнително привлекателни инвестиционни условия за стратегически инвеститори?

Защо започнатата и проведена бързо структурна реформа от 1997 до 1999 г. Вкл., не продължи със същата целенасоченост и усатрем през следващите две години и при следващите три правителства?

В правителствата на Костов, Сакскобурготски, Станишев и Борисов **се говори за инвестиции без да е ясно, че това изисква създаване на пълен комплекс от условия за конкурентен инвестиционен климат?** Водещите условия за това са:

- административен рег;
- правен рег;
- квалифицирана работна ръка;
- развита инфраструктура;
- ниски данъчни ставки;
- финансова стабилност.

Като изключим последните две условия, другите четири не отговарят на изискванията за нормално инвестиране в България.

Защо, след като се знаеше, че усвояването на еврофондовете е най-важното от икономическа и социална гледна точка, след конкурентния инвестиционен климат, три поредни правителства не се справят и тенденцията е България да бъде с най-слабо усвояване в ЕС от порядъка на 10-15 %?

Защо в България има абсурден административен и правен рег, осъществяващ ежедневно съсипителни пречки за дейността на юридическите и физически лица?

³ Оборудването на Завода за тежко машиностроене в Радомир е било на най-високо световно техническо равнище и технологично не е можел нормално да функционира без съответстващия му мениджмънт. Във връзка с това през 1987 г. е сключен договор за пълен мениджмънт и коопериране с японската фирма „Кобе стийл“, който е прекратен веднага, поради политически натиск от определен кръг хора в управляващата по това време комунистическа партия. Този акт предопределя разрухата на завода в следващите години.

Защо последните четири правителства заложиха като приоритети в програмите си НАТО, ЕС, Шенген и Еврозоната, без да извършат необходимото България да бъде подготвена и да отговори реално на икономическите, правните и административни критерии за членство там? Приемайки ни по очевидно политически съображения, те ни правят „мечешка услуга“, защото минусите ще бъдат повече от плюсовете.

Конкретно – по отношение на правителството от 2009 г., ще засегна няколко основни аспекта от неговото икономическо управление до сега.

Приемам, че лидерът на ГЕРБ Б. Борисов пое властта с желанието нещо да се промени след инерционния (приспиен) период на правителството „Станишев“. Но на практика, поради липса на сериозна управленска култура и подходящи кадри, повечето от резултатите са незадоволителни. По отношение на икономическата политика може да се каже, че отново няма сериозна програма с реални разчети. Доколкото има някаква икономическа политика, тя не се провежда от ресорното министерство на икономиката, а от финансовия министър. Той е от онези експерти на СБ и МВФ, които са привърженици на консервативната финансова политика (стягане на колана) и като добавим, че е министър по време на глобалната финансово-икономическа криза – това е много лошо съчетание за България. Допълнително ще обърна внимание само на следното:

- Виждането на световните икономически експерти, а и на нормално мислещите икономисти е, че кризата, започнала като ипотечна, прерастна в криза на свитото потребление, от което изходът е да се предприемат мерки на държавно ниво за стабилизиране на банковата система и насърчаване на по-

треблението. В България за банковата система не бяха необходими такива мерки, а за насърчаване на потреблението не се направи нищо съществено. Доколко сега изпълняваните инфраструктурни проекти намаляват безработицата и увеличават потреблението, е друг въпрос;

- Във времена на криза данъчното бреме трябва да се намалява и не е моментът за стриктно полицейско търсене на фискалните задължения (приказката за халифа и везира);
- след много шум как ще усвоим висок процент от еврофондовете, към днешна дата има мълчание – ясно защо.

И в това правителство е налице елементарното политико-управленско мислене за икономическото развитие на България: Програма 2020 на България е перифраза на Програма 2020 на ЕС – без никакви сериозни разчети как ще бъде осъществена. Написана е формално и напомня тезисите за управлението на България в недалечното минало.

Основни политическа и финансова цел на правителството са Шенген и Еврозоната. Последната цел е нож с две остриета. От едната страна, положителното е финансовата и парична стабилност, която и сега имаме с Валутния борд. От другата страна, докато членството в ЕС все още е повече политическо, отколкото икономическо и там засега има известна свобода за действие на националните правителства, в т. ч. по отношение ставките на данъците, то членството в Еврозоната е вече силно финансово обвързване и тогава големите Германия и Франция могат да наложат свои правила. **Преди няколко месеца те поставиха въпроса за изравняване на данъчните ставки в Еврозоната и то по техните. Не искам да коментирам, ако България влезе в близко време в Еврозоната и се случи това, какво ще**

стане с конкурентността на българските производства и на инвестиционния ни климат.

Не бива да се забравя, че създаването на Евроразона е решаващата стъпка към икономическото обединение на ЕС. Постапените във връзка с това цели в Европейското споразумение за асоцииране, които не се реализираха със създаването на ЕС, сега се поставят като условия за членство в Евроразона и са заложен в Пакта за финансова стабилност, който е задължителен за държавите от Евроразона.

По-нататък ще споделя мисли за ЕС като среда, в която ще се развива бъдещето на България. Ще засегна чисто икономически аспекти. Те имат пряко отношение към политическото и управленското мислене в България. Първоначалната идея (на М. Шуман) за обединяване на Европа е била да се интегрират материалните ресурси и, разбира се, човешките, т.е. за икономическо обединение. На практика се започва с търговията, следва политическо полуобединение, придружено от възможността за свободно движение на хора и капитали. По-късно част от страните създават Евроразона (1999 г.). Както вече отбелязах, паричното обединение е първата стъпка за бъдещо сериозно икономическо интегриране.

За съжаление, три години по-късно, започна умишленото подценяване на щатския долар спрямо еврото и – като следствие, тази стъпка направи ЕС заложник на паричната политика на САЩ. В същото време големи европейски капитали изтекоха на Изток, в т.ч. Китай, където се позиционираха под формата на различни смесени производства. Допълнително се очерта голям импортен натиск и от Запад, и от Изток върху ЕС-пазарите. И това в голяма степен подтисна местните производства. В периода 2000-

2008 г. БВП на САЩ има ръст средно годишно над 3 %, Китай над 9 %, а ЕС – от порядъка на 1,5 %.

ЕС съществено изостава в производителността на труда и във високите технологии от САЩ и Япония. Очевидно е защо Лисабонската стратегия се провали. В новата Програма 2020 на ЕС отново едни от основните цели са високи равнища на заетост, базирани на лидерски позиции в света в производителността на труда и високите технологии. Като се вземат предвид започналата битка за икономическо надмощие между САЩ и Югоизточна Азия, начело с Китай, и икономическото положение на ЕС между тези два гиганта, основните цели на Програма 2020 отново няма да се постигнат. Ако своевременно не се промени политическото и управленското мислене в ЕС по отношение икономическото развитие, при тези глобални условия се очертава негативна тенденция със сериозни последици за всички страни членки.

Тези констатации и изводи не са само мои. Те се споделят от много правителствени експерти и политици в Европа. Това не е евроскептицизъм, това е реалност. **Мисля, че България не бива да бърза с влизането в Евроразона и трябва всяка стъпка по отношение по-пълното интегриране с ЕС да бъде премерена с оглед бъдещите последици. След като толкова години, с помощта на МВФ, валутният борд в България е успешен, не виждам смисъл да се бърза с присъединяването към Пакта за финансова стабилност „Евро плюс“.** Ще добавя и още няколко важни причини:

1. Както и при присъединяването към ЕС и сега икономиката на България не е готова. Поради тази причина очакваните допълнителни ефекти като повишаване на заетост-

та и конкурентноспособността ѝ, няма да се получат.

2. Изискването в Конституцията да бъде записано бюджетен дефицит не повече от 2 или 3 % , разходна част на бюджета не повече от 40 % от БВП и външен дълг 60 % (или по-малко) от БВП, в определен момент може да върже ръцете на правителството и да има тежки последици.

3. Допълнително се поставят условията: за данък върху банковата система; вдигане на корпоративния и другите данъци; обвързване на заплатите с производителността на труда; вдигане на възрастта за пенсия и др. Към днешна дата и в следващите няколко години всички резултати от изпълнението на тези условия ще са със знак минус за икономическото развитие на България.

4. Участие в стабилизационния фонд на Пакта, което е непосилно за България. Отказът на Англия, Швеция, Унгария и Чехия да се присъединят към Пакта „Евро плюс“ е един добър шанс за България да се включи именно към тази група.

Българската политика и управлението на икономиката не бива тезисно и сяпо да следват политиката на ЕС и да разчитат, че тя ще реши нашите икономически и социални проблеми.

Липсата на сериозна икономическа програма с реални разчети за изпълнението ѝ през целия преход (и сега) и отговорите на повечето поставени въпроси в настоящето изложение, недвусмислено показват, **че при управлението на България преобладава елементарно политическо и икономическо мислене, породено от недостатъчно знания за историята, икономическото развитие на света и, бих добавил, и самонадеяност.**

Защо, разглеждайки икономическата политика на България от началото на прехода,

я свързвам с начина на мислене на политици и управляващи. Ще започна с известни истини:

- *Историята е най-добрият учител, що се отнася до политика и управление.*
- *Нация или отделен човек, ако не се поучат от грешките си в миналото, са обречени да ги повторят.*
- *Хората, които през предходните 25 години допринесоха най-много за цялостното негативно развитие на България, са още в силата си и искат да управляват сега, и следващите 5-10 години.*
- *Младите политици не познават добре историята и наивно си представят, че много бързо ще оправят България, стига да им се даде възможност (власт). Техните представи за управление почиват най-общо на следните принципи, предопределящи ограничено държавническо мислене и често пъти водещи до неуспех:*

- *пълна интеграция с ЕС, без да се държи сметка, че влязохме неподготвени, последни сме почти по всички икономически и социални показатели и продължаваме да изоставаме. Не се разбира, че при такава действителност все по-пълното интегриране с ЕС все повече намалява възможностите България сама да намира рационални решения за себе си;*

- *да се прилагат „добрите практики“ от ЕС и света без да се държи сметка, че те са „добри“ само при определени условия в Европа и другде, но при конкретните условия на България, могат да донесат повече минуси, отколкото плюсове;*

- *саморегулативната сила на пазара ще реши икономическите проблеми на България. Сегашната криза за пореден път показва, че човечеството не може да разчита на тази сила. Това се споглежда от най-големите икономисти в света, в т.ч. и нобелисти. **Дошло е времето***

да се разбере, че при управлението на глобалните икономически процеси и на една отделна икономика са необходими разумни, рационални и прагматични регулации от страна на държавата.

България няма да постигне ускорено икономическо развитие, ако в основата на правителствените програми стоят единствено тезисно и формално формулираните най-общи фрази: ЕС-2020, Еврозоната, „добрите практики“ и „пазарът решава“. Темповете на досегашното икономическо развитие ще обрекат поне още две поколения българи на бедност и нищета.

По кой път избираме да вървим? Когато има пазарни отношения и частна инициатива, винаги ще има някакво развитие. Но дори при 6 % ръст на БВП (преди кризата), на България ще ѝ трябват между 20 и 30 години да достигне нивото на БВП на Гърция и Португалия към 2008 г. Ясно е, че този 6 % ръст беше в голяма степен конюнктурен. **Трябва друго развитие на отрасловата икономика, което да ни изведе в близко бъдеще по пътя на просперитета.**

На България ѝ трябва рационална и нестандартна прагматична икономическа програма и съответстваща програма за администрирането ѝ, за да излезе побързо от незавидното икономическо и социално положение. В основата на такава програма трябва да стоят:

Първо. Много точен анализ на ресурсите на България – природни, човешки, производ-

ствени и финансови, и чрез кои от тях и по какъв начин можем да постигнем национална конкурентоспособност.

Второ. „Добрите практики“ от света, но само ако е сигурно, че при условията в България ще останат добри.

Трето. Рационални, полезни и прагматични законови и правителствени регулации във финансовата система, банковата, производствената сфера и пазарите им.

Четвърто. Осигуряване по най-бързия начин на пълния комплекс условия за привличане на стратегически за икономическото развитие на България инвестиции.

За създаването на такава икономическа програма е необходимо да се използва научният и експертен потенциал на България и тя да се приеме след много сериозна обществена дискусия. Програмата трябва да бъде възприета от всички политически сили и да се изпълнява от тях, когато са на власт.

Литература

1. Илиев, ИВ., Икономиката на България през периода 1949 – 2001 г., 2004 г.
2. Манов, В., Уроците от българския преход, 2001 г.
3. Тодоров, В., Търговски баланс и евроинтеграция, Сборник доклади, Варна, 2008 г.

ИИ